Stelian DUMISTRĂCEL

Di pi la noi: feciorii și fetele babelor...

S. D. – din 1958, cercetător ştiinţific la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide" al Filialei Iaşi a Academiei Române şi, din 1996, profesor la Departamentul de Jurnalistică şi Ştiinţele Comunicării de la Universitatea „Al. I. Cuza". Premiul „Timotei Cipariu" al Academiei Române (1978), „Doctor Honoris Causa" al Universităţilor „Dunărea de Jos" (Galaţi, 2011), „Alecu Russo" (Bălţi, 2012) şi „Vasile Alecsandri" (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Publicaţii recente: NALR. *Moldova şi Bucovina*, vol. IV (2014, în colaborare; premiul „B. P. Hasdeu" al Academiei Române), *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spaţii pragmatico-discursive* (Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2017). Asociaţia Studenţilor Jurnalişti din Iaşi i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iaşi, 2017).

Pentru epoca în care globalizarea atrage (măcar) puțin pervers proclamarea, compensatorie, a virtuților regionalizării în fel și chip, poate părea un nonsens să te mai preocupe defectologia manifestărilor lingvistice cu amprente strict locale. Dar e greu să te sustragi, chiar pe caniculă, ghesului pe care ți-l dă pretenția adecvării, la situație și la interlocutor, după cunoscutul principiu aristotelic (*to prépon*!). Desigur, din punctul de vedere al stilisticii, nu interesează rostirea firească, naturală, a conversației uzuale proprie dialectofonilor din diferite zone ale țării, prea puțin sau deloc convertiți la norma literară, ci ne referim la pronunția selectată, după criterii regizorale, pentru producerea în public, spre a ilustra „culoarea locală": în teatru și în muzica populară (deocamdată).

Moldovenii, în teatru. O pronunție lată, șarjat moldovenească, a devenit calul de bătaie al unor regizori atunci când se joacă Alecsandri. Din anii studenției, când blajinul și rafinatul profesor N. I. Popa ne ducea la repetițiile „cu costume" sau la previzionări la Național (fiind el membru în consiliul artistic al teatrului), am reținut imperativul *măsurii*, arta fiind – ne reamintea magistrul – rezulta-

BDD-A28415 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:56 UTC)

tul sugestiei. Aşadar, pentru profilul lingvistic al *Chiriţelor*, vocalizat de „popularul" Miluţă G., nimic de bine, a doua zi, la „consultaţii": „cu tot regretul, este interpretare de cabotin (dar rămâne între noi)!". Nu găseam în „scriptul" original provocări sau sugestii pentru pronunţiile *ki* şi *ghi* în loc de *pi* şi *bi* sau pentru alte moldovenisme brutale de pretins haz. Poate tonul să fi fost dat cândva chiar de Millo, dar ideea a prins şi în interpretarea Tamarei Buciuceanu (cu „ţâni calu ghini", „câti buşâturi am înghiţât" etc.); abia Chiriţa-Cezara Dafinescu a mai temperat, sui-generis, jarul dialectal.

Muzicale. Nu ştim exact cum le zicea Barbu Lăutaru, dar o valoroasă cântăreaţă de astăzi, cum este Sofia V., pare să fi fost iniţial greşit sfătuită; să zicem: eşti bucovineancă, apoi să se afle asta silabă cu silabă! Dar una e să înveseleşti hore şi sârbe cu strigături şi chiuituri, când sunt (sau par să fie) la locul lor *okinca* şi *oghelili*, *scripca* şi *pintrijăii* (după care umblă prin grădină o *nireasâ*; folosim o transcriere doar sugestivă), iar alta să-i faci iubitului mărturisiri de suflet cum ar fi „Badi, doru dunitali/ Mă tokeşti din kisoari", producând, în diverse cuvinte, efecte ce jignesc melodia doinelor, „bătrâneştilor" sau chiar a bocetelor originale. Moda este vivace şi în interpretări ale Laurei L. („Vai di omu **s**al sarac") sau ale Margaretei C. („Cu o casî di copkii, N-avei cuii ti jăli"). Mai curând poţi găsi măsură în pronunţie, trecând doar cu puţin de simpla sugestie, la un Ion Paladi, de la Chişinău („Şî iar verdi foai latî, Sâ nu crez mândră vrodatî, C-a sî scapi nesărutatî"); dar nu este exclus ca acesta să-şi închipuie că vorbeşte doar *româneşte*, şi nu ca pe la ei prin sat! Textele „Plăieşilor", deşi... curăţele fonetic, suferă încă de vagi inconsecvenţe din zona dialectal – regional – literar.

Dubitatio. Însă poate *numai aşa* se *graieşti* şi se cântă prin Bucovina şi, ca *rapsod* (!), trebuie să performezi?! Este greu de crezut că simţul lingvistic al moldovenilor să se fi atrofiat până într-atâta în trei sute de ani. Căci, în 1714, în *Descriptio Moldaviae*, Cantemir semnala diferenţe percepute de vorbitori: bărbaţii care, în copilărie, „au şezut prea mult în braţele maică-sa", pronunţau, ca femeile, „silabele" *bi* şi *pi*, drept *ghi* şi *chi* (*ghine*, *chiatră*) etc. Din cauza acestei pronunţii (palatalizarea labialelor), respectivii ar fi fost ridiculizaţi prin porecla „feciori de babă"! Aşadar, diferenţa era observată atunci când cei corcoliţi de femei se confruntau cu ceilalţi; cu alte cuvinte, asta se întâmpla când primii ieşeau în

BDD-A28415 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:56 UTC)

lume! Există o bogată literatură de specialitate privind registrele vorbirii în funcție de un anumit spațiu pragmatico-discursiv. Aici, ar fi vorba de faptul că, indiferent de nașterea cântecului (în singurătate sau intimitate), producându-se în public, registrul se adaptează împrejurării, dacă artistul are simțul comunicării. Apoi, cântecul fiind o artă, cel de dor și de jale nu au acceptat o execuție de tip „commedia dell'arte", însuși registrul fonetic al textului autentic modelându-se ad-hoc, în timp (nu degeaba unii specialiști au susținut, deși puțin pe-alături, că la baza limbii literare s-ar afla exprimarea producțiilor folclorice, acestea având un aspect „mai îngrijit" decât vorbirea populară curentă).

„Mai răruț, că-i mai bunuț" sună o formulă de aducere la realitate invocată chiar de Sofia V. în cursul unui interviu la „Profesioniștii". Se potrivește foarte bine nu numai în ceea ce privește fioriturile dialectale abuzive din cântece populare (în contradicție gravă și cu vestimentația rafinată, solemnă chiar, a artistelor, departe de imaginea unor zvăpăiate gureșe), ci și oricărei aduceri în public a unui text: Alecsandri nu a produs, așa cum par să-și închipuie regizorii, culegeri „dialectale" (la care aceștia mai și contribuie grotesc), ci doar a colorat regional texte pe care le-a scris în ceea ce poate fi numit „dialectul *literar* moldovenesc" al epocii, când cursul dezvoltării viitoarei limbi literare românești încă nu se definitivase.

Urmărindu-i mai ales pe cântăreții din marile zone etno-dialectale românești și voind să aflăm și cum se poartă transilvănenii, bănățenii sau chiar valahii când horesc și doinesc, continuăm discuția privind trăsăturile lingvistice regionale în producții artistice sub semnul atitudinii pe care a exprimat-o G. Ibrăileanu în următorul aforism: „Celor pe care-i stimezi adu-le omagiul de a nu le ceda nimic din opiniile tale. Celorlalți nu le face onoarea intransigenței tale" (*Privind viața*). Facem această precizare date fiind incriminări, surprinzătoare, dintr-un comentariu pe marginea ideilor din primele paragrafe din textul nostru de mai sus, semnat de Dorin L., căruia i se părea că, ironizând supralicitarea fonetismelor regionale în cântece din registrul grav al liricii populare, am avut intenția de „a batjocori" și de „a umili mereu vorba moldovenească". Nu insistăm asupra fondului problemei, inadecvarea; câteva precizări am formulat pe internet, în răspunsul adresat direct contestatarului nostru, contând pe dreapta judecată.

BDD-A28415 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:56 UTC)

Umilirea, într-un anumit mod, poate fi pusă în discuție dacă avem în vedere faptul că, plasându-se, în public, indiferent de conținut și de registru, într-o perpetuă postură de inferioritate lingvistică prin pronunția regională, cântărețe pe care le prețuim dau impresia de histrionism: „așa le-ar plăcea celor care ne ascultă, la asta s-ar aștepta de la noi; *să facem frumos* pentru dumnealor!”. Ne propusesem deja o sumară comparație cu produse ale altor spații artistice, ale unor dialectofoni (la bază) care, măcar aparent, nu se prea sinchisesc de ceea ce „dă bine” la public. Nu exagerăm: *ne-regățenii*, în general, motivat istoric, au mai puțin conștiința unei confruntări cu norma literară, sunt mai puțin mimetici lingvistic decât moldovenii, cei mai sensibili, în bine și în rău, la mărcile locale din vorbirea lor.

Conștiința individualității și valorii regionale a maramureșenilor, transilvănenilor și bănățenilor irumpe, spontan, din atitudine și din vorbire (bănățenii știu că-s „fruncea”!). Nu că graiurile lor n-ar avea destule trăsături dialectale, dar cântecele lor autentice, selectate de repertoriul național, transmit doar semnalul apartenenței la un spațiu lingvistic: „Cine n-are dor pă vale / Nu știi luna când răsare / Nici noaptea câtu-i dă mare”; sau: „Cât îi Maramurășu / Nu-i cocon ca eu și tu / Nici oraș ca Sighetu” (maiestoso!); „Munțâlor cu piatră sacă, / Lăsaț turmele să treacă”; „Trandafir cu creanga-n apă, / Spune-i cucului să tacă, / Să nu cânce-așa frumos, / Că mi-i bagea mânios”; ori: „Păsărică cu cunună, / Nu cânta sara pe lună / C-a mea inimă nu-i bună”. Firește, în toate cazurile, este vorba de o percepție proprie și nu ne referim, nici aici și nici acum, la cântece de joc, cu strigături, din orice zonă: ce-i al lor i-al lor!

Și valahilor li se poate recunoaște, fără nicio îndoială, tactul și gustul de a fi renunțat în cântece, sistematic, la fonetismul dialectal, și nu numai în doine, ci și, ca regulă, chiar în cântece satirice sau de petrecere. Devenind emblematici pentru arta populară și cultivați ca atare, cântăreții și mai ales cântărețele din această zonă s-au impus, și prin aderență la public, ca adevărate vedete. Nu găsim (decât poate meteoric) câte vreun *dă* sau *pă*, ori câte vreun *dân* și *pân*, nici *dupe* sau *grije*, și nici „ei *zice* că...” în producțiile autentic folclorice interpretate de Ileana Sărăroiu, Irina Loghin, Maria Dragomiroiu sau Benone Sinulescu, din cei pe care îi putem asculta și acum. Maria Lătărețu *erea dân Gorji*,

BDD-A28415 © 2018 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:56 UTC)

drept care, pentru a nu rămâne datori, găsim destulă... culoare locală în producțiile celor prezenți în albume de „Lăutărească veche", care interpretează așa-zisa „muzică urbană – de mahala", de tipul Gabi Luncă ori Fărămiță Lambru. Moderația lingvistică și tactul interpretării explică, probabil, faptul că repertoriul de muzică populară muntenească, dar și ardelenească, poate fi preluat, firesc, și de interpreți din alte areale etnofolclorice, pe când textele ghidușe fonetic ale bucovinencelor rămân de... uz intern, cel mult doar ca „modele" pentru alte moldovence.

Talentul, nu capacitatea mimetică exagerată, este hotărâtor și pentru reușita în interpretarea unor piese de teatru reflectând diferite zone dialectale; bucureșteanca Draga Olteanu-Matei poate fi, adecvat (deci credibil), și Chirița, dar și Veta, consoarta lui Nea Mărin; așadar este vorba despre disponibilitățile actorului și de puterea lui de a se conforma unui registru, de a ne transmite o imagine.

Credo-ul regionalist, de oricât de îndreptățită politică lingvistică, nu se potrivește pentru configurarea și interpretarea stilistică, cu ignorarea unor exigențe ale conceptului (totuși!) de „autonomie a esteticului", după cum nu se potrivește nici pentru evaluarea din perspectiva pragmaticului; altfel, în ambele situații, putem ușor cădea cel puțin în păcatul care în logică se numește „ignoratio elenki". De ce să nu luăm în considerație, pentru orientare, pronunția selectivă a cultivatului maramureșean Grigore Leșe, când doinește despre Bucovina ori când laudă frumusețea numelui „Maria", dar de la care se poate lua și învățătura „să cântăm puțin și bine"!

Cazul prăpădului. Pe de altă parte, regionalismul, în împrejurări dramatice, poate conferi o notă de exotism: descriind alte lumi, cuvântul bolovănos contribuie la imaginarea acesteia. De exemplu, senzaționalele relatări de oricând despre confruntările unor localnici cu vijelii, furtuni și ploi, urmate de inundații, surclasează știri și comentarii, dezlănțuite, despre confruntările din lumea sporturilor. În fluxul informațiilor și sensibilelor cuvinte de compătimire la obiect, se produce, instinctiv se pare, neutralizarea neologismelor exprimând noțiunea de «nenorocire» provocată (și) de dezlănțuirea naturii, de tipul *cataclism*, *catastrofă*, *dezastru*, amenințătoare, desigur, dar totuși mai îndepărtate sufletește, în favoarea vocabularului tradițional.

BDD-A28415 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:56 UTC)

Dominanta lexicală a limbajului publicistic se dovedește popularul termen *prăpăd*, prezent în varii enunțuri copleșitoare, cu referire la spații diverse; selectăm imagini ale unui crescendo: „A fost prăpăd la Sinaia, ieri după amiază"; „Vijeliile au făcut prăpăd în Bistrița. La Bistrița, vântul nervos a făcut prăpăd"; „A fost prăpăd. Grindina a făcut ravagii în mai multe județe din România"; „A fost prăpăd în jumătate de țară!". Și de la est de Prut: „După schimbarea bruscă a vremii în Moldova, furtuna și grindina au făcut prăpăd în mai multe localități din țară" (/sputnik.md/); „Ploile de sâmbătă seară au făcut prăpăd în țară. Satul Puhoi din Ialoveni arată ca după un potop" (/protv.md/). Recent: „ESTE PRĂPĂD! Cod PORTOCALIU și GALBEN de vreme rea în mai multe județe" (/replicaonline.ro/). Substantivul respectiv, reflex al verbului (a) *prăpădi*, un împrumut vechi slav în limba română (*propasti*), aparține unei extrem de bogate „familii" în limba veche și populară, din care extragem substantivele *prăpădenie*, *prăpăditură*, adjectivele *prăpădit* „care este distrus, nimicit" (substantivat: /un/ „ticălos", „nemernic"), *prăpăditor* „nimicitor" etc.

Avataruri. În prezent, circulația în vorbire a acestor părtași ai familiei năpastelor este neglijabilă; iată însă un superlativ absolut: „prăpădenia pământului". Afirmația precedentă poate fi relativizată și prin constatarea unei cantonări regionale. Pe lângă sensurile „a face să dispară", „a omorî", verbul (a) *prăpădi* a fost și este încă utilizat în graiurile din Moldova cu semnificația, precisă, „a pierde" (în dicționarul-tezaur al Academiei Române, alături de enunțuri după surse regionale, ilustrațiile beletristice sunt din Alecu Russo, Alecsandri, Creangă ori Sadoveanu). Prin Moldova, se poate încă *prăpădi* orice, obiecte, animale domestice (un cioban își poate prăpădi oile), dar și timpul, firea, drumul etc. De aceea, în percepția moldovenilor, „prăpădul" de la tv pare o concesie (delicată?) de binevenită solidaritate socioumană. Dar surprinde atunci când presupusul... dezastru ar fi de altă factură: „A fost prăpăd în platoul Wowbiz după ce a trecut Iulia Albu!" (/wowbiz.ro/).

Probe privind, totuși, deruta în ceea ce privește utilizarea membrilor familiei în discuție găsim pe internet; iată, mai întâi, o formulare dintr-un test de limba română (pentru clasele I-IV): „Explică propoziția «a fost prăpăd și jale»", și un răspuns: „Prăpăd înseamnă «se duce tot, nu rămâne nimic»" (/brainly.ro/); sau: „Ce înțeles are în text verbul «s-a prăpădit»" (cu trimitere la Caragiale: „Vai de mine!, țipă cucoana, nu-i băiatul!

BDD-A28415 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:56 UTC)

Unde e băiatul!... s-a prăpădit băiatul!"), întrebare la care „un procopsit" răspunde „a murit, a decedat" (/brainly.ro/ test pentru clasele V-VIII).

Stilistică. Desigur, „cucoanei" nici nu-i trecuse prin gând că „marinelul" ar fi murit, ci constata doar că dispăruse, dar valoarea semantică neliniștitoare a verbului (a se) *prăpădi* este prezentă în vorbire cu intenție eufemistică. Inițial, forma reflexivă notată apărea probabil fără vreo conotație oarecare, ci doar cel mult pentru variație sinonimică (în textele coresiene, de pildă), iar simpla denotație este prezentă în diverse enunțuri; vezi, de exemplu, proverbul „«Arde moara, dar și șoarecii se prăpădesc» se spune pentru a arăta că fiecare rău are partea lui bună" (Zanne). Eufemizarea de autoprotecție pare să se simtă însă chiar în limbajul publicistic de astăzi: „Un tânăr de 21 de ani s-a prăpădit, după ce, pe întuneric, a nimerit cu bicicleta într-o zonă unde se surpase un trotuar" (/facebook.com/). Pentru comparație, vezi duritatea exprimării în cazul în care pentru aceeași noțiune se folosește verbul (a) *pieri*: „Nicoleta B., fata cu două facultăți care ***a pierit*** în incendiul din clubul Colectiv" (/a1.ro/; în alte redacții: *s-a stins*); vezi și un mesaj prezidențial către victimele unui accident de pe drumul dintre Brașov și Făgăraș: „... îmi exprim sincere condoleanțe pentru familiile celor care au pierit" (/sibiunews.net/).

Animalieră târzie. Și verbul (a) *pieri* apare în limba veche fără discriminare semantică: puteau să piară oameni („Și mă vor bate; și voi peri eu cu toată casa mea"; *Palia de la Orăştie*, 1580), dar și animale („De se vor prileji să piară acele dobitoace, să le plătească"; *Pravila Moldovei*..., 1646). Însă, cu timpul, s-a petrecut o distribuție afectivă, nuanțată, căci omul ***închide ochii***, *se stinge, se sfârșește (~ săvârșește), răposează, iar pieirea (pieiștea)* este preponderent asociată cu moartea animalelor-*pierituri*. Iar diavolul a câștigat pe acest teren un fel de drept de „protimisis" („Piei, drace!").

Ne place să revenim (și îl invităm pe cititor să admită legătura!). Citându-l pe retoricianul Gorgias, ce susținea că „trebuie distrusă seriozitatea adversarilor prin râs și râsul prin seriozitate", Aristotel propune următoarea clasificare a glumelor: „o parte corespund omului liber, altă parte însă nu; așa încât oratorul va alege ceea ce îi este potrivit. Ironia este mai demnă de omul liber decât bufoneria; căci, pe de o parte, cel ce recurge la ironie face o glumă în vederea lui însuși, pe de altă parte, bufonul – în vederea altuia" (*Retorica*, II, 18).

BDD-A28415 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:56 UTC)